

tos, hogy egy népszerűsítő antológia élére helyezett tanulmányban kell elvégezni. Arról nem is beszélve, hogy a műfajelmélet már a magyar nyelvű szakirodalomban is régen túlélt azon a fogalmi zűrzavaron, amivel találkozunk. A legnagyobb hibáról már nem a szerző tehet: az előszó legnagyobb baja a tudományos párbeszéd hiánya, az, hogy a gondolatként megszületett, de leírásra még nem elég érett megállapítások nem kerülhetnek olyan szakmai közegbe, melyben fogalmilag feszesebbé, elméletileg megalapozottabbá válhatnak.

Veress Dániel kortörténeti áttekintéséről mely az előszót követi – nem szívesen írunk: szakkritikának helye nincsen. Amellett, hogy kiegészíthetjük olyan részletekben, amelyek a könyvismertetés örömeét okozzák (például, hogy Baranyai Decsi János biztosan nem írta meg történeti munkájának első kilenc decasát) nem hagyhatunk szó nélkül néhány nyilvánvaló hibát: bosszantó a terminológiai zavar, amelyben Fráter György abszolút uralkodó, Bethlen Gábor pedig „felvilágosult abszolutista”; az egyetemi matrikulákban szereplő „Transsylvania” bejegyzés mögött meg lehet állapítani a beiratkozó nemzetiségét, például a hazai iskolák anyakönyveinek segítségével; vitatkoznunk kell egyes fejedelmek megítélésében, illetve megállapítanunk azt, hogy Veress Dániel ebben is (mint a műfaj történeti bevezetőben, hangsúlyosan az európai párhuzamokra gondolva) mennyire a szakirodalom közhelyeit követi (a legkínzóbb példa erre I. Apafi Mihály); rá kell mutatnunk arra, hogy a Jósikák, Drágffyák, Kendeffyék románként való kiemelése meglehetősen ellentmondásos egy olyan dolgozatban, amely az uralkodó osztályok önkényét hangsúlyozza sejtetően a megtúrt vallások közül kirekesztettek felett; megkérdezzük, hogy minek tulajdonítható az, hogy a moldvai és havaselvei fejedelmek által kezdeményezett törökellenes harcokban, melyek az ő politikai koncepcióik szerint történtek, a harcoló egységek számaránya – csak egyetlen példa a könyvből – 11 000 erdélyi, s 3700 nem fejedelemségbeni.

Kiegészítéseket tehetünk, néhány konkrét dologra rámutathatunk, rákérdezhetünk, egy dolgot azonban nem lehet: vitatkozni egy olyan történeti koncepcióval, melyben Bethlen Gábor fejedelem Mihály vajda nagyszerű uniós-gondolatát viszi tovább, s amelyben minden tény eköré az elmélet köré csoportosul, minden korszakban megkeresve azt a „támpontot”, ami ezt igazolja. A kötet Magyarországon az előszavak nélkül kerül terjesztésre.

Összefoglalóan csak azt mondhatjuk, ami a könyv párjának (Román krónikáirók) címe: Kutasások az írásokat...

Monok István

Náday Károly–Sáfrán Györgyi: Történeti kutatások Kufsteinben. Czuczor Gergely rabsága. Historische Forschungen in Kufstein. Die Gefangenschaft von Gergely Czuczor. Bp. 1984. MTA Könyvtára 213 1. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 14.)

A gyászos Kufstein mindannyiunk emlékeztében él. Vannak, akik külföldi útjukon meglátogatják, megilletdve járják a körfolyosót és szemlélik az emléktáblákat, a magyar foglyok emlékét őrző szobát. A debreceni születésű Náday Károlynak úgy adta a sors, hogy 1948-tól haláláig, 1983-ig ott élt a városban. Mindennap látta a várat, és lassan megérelelődött benne a gondolat, hogy megkísérli összegyűjteni a régi várfoglyokkal kapcsolatos dokumentumokat. Ehhez megvoltak a szerencsés adottságai. 1899-ben született Debrecenben, és tanulmányait még a temesvári cs. kir. hadapród iskolában végezte 1917-ben. Így mind a német, mind a katonai nyelvhasználatban járatos volt. Magyar származása, iskoláztatása, egyéni érdeklődése révén ismerte népe szabadságküzdelmeinek történetét. A kutatómunkához nagy szívszágra és rengeteg utánjárásra volt szükség, mert eredeti „állomány-kimutatás” csak néhány évről maradt fenn. Egy sor magyar és osztrák intézménnyel állt kapcsolatban, míg végre összegyűlt a jelen kötet anyag.

A kötet bevezetője a Náday Károly tollából származó *Kufsteini levél*. Ebben vázlatosan érinti Kufstein történetét, a településről 788-ból, magáról a várról 1205-ből való főljegyzéssel kezdve. 1310-ben már mint Purch-Burg szerepel az okmányokban, a tornyot 1522-ben fejezték be. Kazinczyknak a *Fogságom naplójából* vett leírással mutatja be a közelebbi színteret, a foglyok célját. Kutatásait, mint a kötet bevezető levelében tovább elmondja, a kufsteini várbörtönben levő imponzáló emléktáblára felvett nevek alapján kezdte. A táblát 1937-ben helyezte el a budapesti Evangélikus Leánygimnázium. A piszkei vörösmárvány emléktáblán 94 név olvasható. Mint Náday kiderítette, ebből igazolhatóan a városban raboskodott 45, más helyeken töltötte fogságát 24, a többiről hiányoznak az igazoló iratok. A tévedések forrása az lehet, hogy az adatszolgáltatásra a volt rabok leszármazottait is felkérték, s a családi emlékezők bizonytalanságáról vallanak a pontatlanságok. Azonban Náday fel-

kutatta további 27 rabnak a nevét, akik bizonyíthatóan itt raboskodtak, de nevüket hiába keressük az emléktáblán. E 27 rab felsorolása zárja Náday bevezető levelét. (Kár, hogy az emléktábla 94 nevét, illetve a bizonytalanokat és kéteseket nem sorolja fel, pedig ezzel megkönnyítené egy esetleges kutató vagy kutatók munkáját. Igaz viszont, hogy minden feljegyzését, összeállítását megküldte az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának, ott megtalálhatók.)

A kiadvány zömét az az anyag teszi ki, amelyet Náday átadott, és Sáfrán Györgyi a kiadvány-sorozat kívánalmainak megfelelően sajtó alá rendezett. Ez a rész három szakaszra tagozódik. Először *Náday Károly kufsteini kutatásai* címmel vázlatosan beszámol Sáfrán Györgyi a Nádayval való kapcsolatfelvételtől, majd Náday leveleiből vett idézetekkel bemutatja a lelkes kutató egyéniségét, szándékait, aki többek közt így ír munkájáról: „Céлом nem a tudományos feldolgozás, hanem a történelmi tények rögzítése és erről a nagyközönség tájékoztatása... Lehetőleg az okmányok közöljék a történelmet, én csak a semleges összekötő szöveget írom közejük. De tartom magam ahhoz is, amit a katonai iskolában tanultam: röviden, tömören, katonásan írni.” Ezek után vázlatosan felsorolja Nádasdy munkáit, a főbb személyeket, akikről írt: 1. Zrínyi János (Zrínyi Ilona testvére). Bár ő nem kufsteini fogoly volt, hanem a szintén tiroli Rattenbergen, majd Grazban töltötte haláláig tartó húsz éves fogságát, neve mégis szerepel a kufsteini emléktáblán. Az Innsbrucki Levéltárban mintegy 400 darab okmányt talált Zrínyiről, de nem jutott hozzá, hogy feldolgozza őket. 2. Wesselényi Miklós báró („A sibói bölény”) Haller gróffal felmerült ellentéte miatt került fogságba, és 1785-től két hónap híján öt évet volt Kufsteinben. 3. Teleki Blanka és Lóvei Klára. Náday az eddig ismert adatokat újabbakkal egészítette ki, valamint az ő érdeme az is, hogy történetük (az ő fordításában) most már németül is olvasható. 4. Rózsa Sándor a kufsteini várban. Ő is csatlakozott ugyan a szabadságharchoz, de utóbb került ide mint visszaeső bűnös. 5. Georg von Amsberg. A hildesheimi származású Amsberg önkéntesként szolgált az osztrák hadseregben mint a Coburg 8. huszárezred hadnagya. 1848 októberében a századukban levő magyarokkal együtt ő is csatlakozott a magyar szabadságharchoz és végig kitartott. 1850-ben került Kufsteinbe, 1858-ban kegyelemből elengedték, de el kellett hagynia az osztrák területet.

Természetesen, mint a cím is mutatja, a mű középpontjában Czuczor Gergely kufsteini fogsága és dokumentálása áll. Ezt előkészítendő, a második szakaszban Sáfrán Györgyi nagyon jó összefoglalásban mutatja be Czuczor munkásságát, ill. fogsága éveit. Munkásságára csak röviden tér ki, de mindig megadja a legújabb irodalmat, így az elmélyedni kívánó olvasó rögtön tudja, hova forduljon. Életrajzában – méltán – kiemeli Toldy Ferencel való megismerkedését, illetve barátságát, aki döntően hatott Czuczor egész pályájára. A *Riadó* című verséért szenvedett kálváriájának stációit is főleg Toldy Ferencel való levelezéséből, valamint a Náday Károly által felkutatott egyéb dokumentumokból ismerjük meg. 1849. január 18-án fogták el, 29-én ítélték hadbíróvási ítélettel „hat évi vasban töltendő várfogságra”. Toldy Ferencné szerepét is látjuk: férje nem kapott engedélyt a látogatásra, ezért ő kért Haynautól lehetőséget; (olvashatjuk a pletykázó katonatiszt kellemetlenkedését Toldynéval). Az Akadémia részéről próbálkozások történtek a fogoly kiszabadítására, hiába. Csak a Budát felszabadító honvédek engedték ki. De a bukás után újra jelentkezett és 1850. április 17-én már Kufsteinben volt. Olvashatunk keserű napjai mulásáról, reményeiről, csalódásairól, irodalmi munkájáról (Tacitus Germaniáját fordította). Végre Teleki József második kérvénye célt ért: Czuczor szabad lett.

A harmadik szakasz maga a kötet leglényesebb része: a Czuczor fogságával kapcsolatos okiratok, levelek, összesen 61 tételben. A „legjelentősebbek” természetesen az elsők: az elítéltetéssel kapcsolatosak. Mégpedig a jogi előterjesztés 1849. január 29-ről, benne a tényállás és a kifogásolt költemény, a *Riadó* szövege. Czuczor védekezése: ő nem az osztrák hadsereg, hanem a rációk és szerbek ellen írta a költeményt. Súlyosbító és enyhítő körülmények, javaslat: hat év. A második okirat a hadbíróvási tárgyalás jegyzőkönyve az ítélettel, az ülnökök (két gránátos, két őrzevőtő, két őrmester, két hadnagy, két százados) és az elnök, illetve hadbíró aláírásával. A harmadik okirat pedig az ezt az ítéletet tudtul adó hirdetés február 2-ről.

Másik jelentős csoportja a dokumentumoknak a kegyelmi kérvényeké. Alighogy elhangzott az ítélet, Teleki József, az akadémia elnöke próbálkozik Windschgrätz hercegnél; ugyanakkor Toldy Ferenc a pannonhalmi főapátot sürgette. Ezen eredménytelen kísérlet után a második – igaz, több mint egy év múlva, mikor Czuczor már Kufsteinben ül – több sikerrel járt. Végigkö-

vethetjük az egész utat: Teleki 1850. július 6-án adja be a III. hadsereg parancsnokának, majd október 15-én megismétli a Hadügyminiszternek. Most már megindul a gépezet: a III. hadsereg parancsnoksága – a Hadügyminiszter leirata kapcsán – az általános katonai fellebbezési és büntügyi felsőbb bíróságnak, ez pedig a legfelsőbb katonai törvényszéknek, ez viszont a Hadügyminiszternek küldi; végül 1851. május 14-én „Őfelsége” elengedi a hátralevő büntetést.

A levelek között a legnépesebb csoportot Czuczornak Toldy Ferenchez írt levelei alkotják, szám szerint 33 darab, tehát több mint az összes dokumentumok fele. Németül kellett írnia, mert a parancsnok német volt, csak az utolsó hónapban írhat magyarul, mert az új várparancsnok magyar. Tartalmuk nagyon változatos: segítség- és tanácskérés, beszámoló, panasz. De töretlen szellemét mutatja, hogy sokat foglalkozik a fordítás mellett nyelvesszettel: „Mindenesetemben az én kedves etymológiámnak szentelem”. Különben e levelek közül néhány már megjelent korábban is, de a teljes anyag e kiadványban lát napvilágot. Ezzel lesz igazán hiteles a költő-tudós testi és szellemi arcképe.

Leélőhelyek fősorolása, névmagyarázatok (egy-két név kimaradt; tévedés is becsúszott: Rosenberg Honór nem főapát volt, hanem főmonostori perjel), a kufsteini emléktábláról hiányzó adatai, valamint illusztrációs anyagok egészítik ki a magyar és német nyelvű kötetet. A német iratokat magyarra, illetve a magyarokat németre Náday Károly fordította – nagyon jól, csak igazán kevés helyen tűnik fel, hogy huzamosabb ideig kívül élt a magyar nyelvközösségen.

Szabó Flóris

Kazinczy Ferenc: *Sophie*. Válogatta, szerkesztette, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Szilágyi Ferenc. Bp. 1984. Szépirodalmi Kk. 474 l. (Magyar Ritkaságok)

Kevés olyan prózai alkotása van a régibb magyar irodalomnak, amelyet a céhbeliék vagy az iskolai kötelező olvasmányaikat abszolváló diákokon kívül a szélesebb olvasóközönség is le-leemel a könyvespolcra, hogy a maga gyönyörűségére olvassassa, s Kazinczy Ferenc művei éppen nem tartoznak ezek közé. Pedig írók és irodalomtörténészek egybehangozóan vallják, hogy a kései Kazinczy eredeti prózai

munkái, a *Fogságom naplója*, az *Erdélyi levelek* és más útirajzok ma is élményt adó olvasmányt jelentenek. Óriási terjedelmű levelezése pedig éppenséggel csak a szakemberek kincsbányája. Főként belőle – s kisebb részben Kazinczy más prózai írásaiból állította össze a *Sophie* című kötetet Szilágyi Ferenc, aki irodalomtörténeti és filológiai munkája mellett régóta törekszik a magyar irodalom és nyelv alkotásainak és történetének széles körben való megismertetésére és népszerűsítésére is. A kötet szövegeinek döntő többsége magától Kazinczytól származik, csak kis részben színesítik mások tollából való, Kazinczynak szóló levelek részletei.

Bevezetésében Szilágyi a Kazinczy-levelezésben elrejtett „eredeti magyar családregény”-ről, „szerelmi és korfestő regény”-ről, illetve „én-regény”-ről szól, amelyben, mint írja, „szépprózáink, hazai valóságábrázolásunk legszébb lapjai szólnak hozzánk.”

Végigolvasva a kötetet valóban nem érezzük elfogult túlzásnak állítását. Nemcsak azért, mert a mai olvasótól nem idegen a dokumentumregény műfaja, hanem mert a szemelvényekből összeállított szöveg olyan egységes, folyamatos, zökkenőmentes olvasmányt nyújt, amelyből páratlanul eleven, életszerű, reális kép rajzolódik ki a XIX. század első évtizedeinek tiszántúli és északkelet-magyarországi birtokos-nemesi életéről, Kazinczy családjáról, házassága történetéről, érzelmvilágáról és egész egyéniségéről.

Amíg fogsága éveit tölti, „kesergő és szerető” édesanyja, amennyire teheti, gondoskodik szükségleteiről, mire szabadul a rabságból, az egymással amúgyis gyakran szembenálló testvéreknek sikerül anyjukat elsőszülött bátyjuk ellen hangolniok. Szilágyi az orosz regények és Dickens világát említi ezzel kapcsolatban. Az anyát és gyermekeit jellemző önzés, kíméletlenség, erőszakosság, tapintatlanság és önkényeskedés ezen túl számos más – nem mindig szépirodalmi – írást is eszünkbe juttat: hazai szerzőink közül pl. Hermányi Dienes József feljegyzéseit, a külföldiek közül pedig a Bronte-nővérek kapcsán az iparosodás előtti Yorkshire lakóit jellemző Mrs. Gaskell leírását, azaz mindkét esetben az elmaradott, vidéki birtokos-nemesi életformát, ahol sokakból teljesen hiányzik a környezetük iránti minimális alkalmazkodás, a pallérozott magatartás és a mások iránti megbecsülés kötelező voltának az érzése, s ahol gatlás nélkül engednek mindenkori indulataiknak.